

ІВАН ПЕТРЕНКО

ПРИГОДИ ЮРКА КОЗАКА

Читальни украйнської молоді
"МОЛДІЯ ПРОСВІТА"
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а 1 Брама тес.

ІВАН ПЕТРЕНКО

Читальня української молоді
"МОЛОДА ПРОСВІТА"
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Брави вул.

ПРИГОДИ ЮРКА КОЗАКА

ІЛЮСТРАЦІЇ ПЕТРА АНДРУСІВА

з малюнка С. Венковича
Здесь єде «Мосоргій» проєкт
для театру А. Мельничукова
з фресками

19. XII 1954

Читальня української молоді
"МОЛОДА ПРОСВІТА"
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Брави вул.

Фрески Гайдук

НОВОГОРД

1955

НАКЛАДОМ "HOWERLA"

UKRAINIAN BOOK STORE & VARIETIES

41 East 7th Street, N. Y. C., U. S. A.

Мітальня української молоді
“МОЛОДА ПРОСВІТА”
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Браун вул.

1.

Як я познайомився
з літописцем о. Нестором.

Хочу описати вам найдивнішу пригоду, що її пережив у своєму житті. Може не повірите в усе те, про що пишу, — але так багато незвичайного бачили мої очі, такі дивовижні були мої переживання, що мушу розказати про них, хочби цілій світ докопряв мені неправдою.

Був це памятний для мене день 23. вересня, 8 година вечором. Я читав історію України — про часи короля Данила. Про молодість князя і його скитання по чужих землях, про боротьбу з боярами, про організацію Галицької Держави, про наїзд татар і руйнування України, про те, як великий володар уживав різних способів, щоб оборонити свої землі від чужих наїзників. Читав про взаємини великого володаря з Римом, про заснування Холму й Львова. Мене дуже зацікавило, як повстав старовинний Львів. З нашим учителем історії оглядали ми того дня рано місце, де був колись княжий город, бачили стрімку гору, де стояли колись укріплення, під нею площу, де стояла княжа палата, а ще нижче кілька церков, що

неначе віночком стоять довкола гори. Я запамятав докладно цілий цей вид і тепер вечером старався уявити собі, як то Львів виглядав у часи Данила. Я був трохи втомлений, відложив книжку, примкнув очі й думки йшли за думками... Передо мною пересувалися картини давнього життя. Я бачив грізний замок на шпилі гори. Невелика залога, розглядає пильно околицю. Нижче — місто серед садів і городів; ясніють білі мури церков; на ринку чужосторонні купці розкладають свої товари; дорогами, що йдуть від даліких лісів і борів, тягнуть до міста селянські вози... У палаті князь з боярами радить раду, як дати відпір татарам; прибігають гінці з вістками з різних сторін; князь висилає сторожі на всі боки. Неспокій, напружене вичікування... „О, якби те все можна побачити й оглянути“... зітхнув я і відчинив очі.

Та й аж здрігнувся з великого дива. Передо мною стояв старий чернець з довгою сивою бородою в такім одязі, як мають черців з давніх часів. Хто це такий? Я наче знав його. Але звідкіля... Адже ж це літописець о. Нестор! Я бачив його на малюнку в своїй історії України. — Звідки він узявся тут, якою дорогою зайшов? Я не чув, щоб хто відчиняв двері...

Чернець дивився на мене, тепло всеміхаючися, і по хвилині сказав:

— Так, я о. Нестор — літописець. Я почув твоє бажання, побачити, як виглядала наша земля в часах Данила, як прийшов тебе відвідати. За те, що я п'єрший писав історію України, дана мені така сила, що можу мандрувати по всіх часах давнього минулого. Чи хочеш піти зі мною?

Я був такий здивований і зворушений, що не міг і слова з себе добути. Але мій гість глядів на мене з добрячим усміхом і ще раз запитався:

— Чи хочеш оглянути зо мною часи короля Да-
нила?

Мене наче щось штовхнуло, — обняла мене не-
вичайна радість; я схопився з місця і скрикнув:

— Хочу, хочу!

— То збрайся півцю, підемо.

Я кинувся по хаті та в одну мить був готов. Не мав що довго збратися. Я того дня приготувився на дальню прогулку, що мала відбутися завтра; мій наплечник був приготований, в ньому було все най-потрібніше до дороги: я вдягнув тільки куртку, бо було холоднувато, закинув свій тягар на плечі, насунув на голову шапку, в руки взяв палицю і був готовий до подорожі.

— Ходімо! — сказав літописець о. Нестор.

Так розпочалася моя дивна мандрівка.

2.

В дорозі до старого Львова.

На початок чекала мене нова несподіванка. Виходили ми з хати, був вечір, вийшли — знайшлися серед ясного сонячного дня. Та й околиця була інша. Ні сліду дому, де я мешкав, ні сусідніх камянниць, ні вулиць, ні взагалі міста. Ми були над річкою, що плила широким руслом. Над нею простягалися сіно-жаті, децо дальше чорнів великий ліс. Здовж ріки йшла пільна дорога. Ми пройшли кільканадцять кроків, а я розглядався зацікавлений довкола.

— Не пізнаєш цього місця? — запитався о. Нестор.

— Ні, я тут ніколи не був!

— Придивися краще, от у той бік.

Я поглянув перед себе: там простягалися рядом горби, верхами обнажені, долом покриті лісом. Один горб мав вид стіжка, другий ширший і вищий, третій на лисині світив пісками. Щось собі почав пригадувати. Десь бачив їх.

— Цеж Високий Замок! — скрикнув я нагло, — пізнаю Гору Льва! Але ці гори цілком інакші, нема кіпця, більше лісів довкола. А деж місто? Де Львів? Не бачу ніяких домів!

— Львова ще нема, — відповів о. Нестор з притиском. — Ми є в часах князя Данила, сімсот літ тому!

Я оставнів. Чи це сон, чи бачу це справді? Протер очі. Таки справді передо мною були львівські горби, але в первіснім, півдикім стані, а міста ні сліду.

— Деж Львів? Коли буде Львів? — питався я загикуючись і не знат, як властиво питатися.

— Львів щойно основується, — сказав о. Нестор, — підемо подивитися.

Ми пішли даліше понад річку.

— Це Полтва? — запитав я, вказуючи на ріку; літописець приязно кивнув головою.

Я не міг надивуватися. Полтву знав дотепер як брудну, вонючу річку, що її пустили в канали під вулицями міста, — і не видно її — а тут Полтва чистенька ріка, широка, пливе серед крутих берегів, розливається в озерця, а над нею стеляться чудові килими сіножатей, ростуть дерева — цілі гаї дерев.

Ми перейшли річку через міст; міст новий, якось штучно вироблений, дещо подібно, як містки, що їх я бачив на Гуцульщині, що в них ані одного цвяха нема. Біля мосту якийсь чоловік ловив рибу; мав у коші кілька величенських коропів і щук. Але був дивно зодягнений: сорочка з дуже грубого полотна, штани зо шкіри, на ногах шкіряні лапті. Як побачив о. Нестора, звітався з ним. Почали розмовляти. Я прислухувався їхній розмові. Яка незвичайна мова, щось так, як у „Слові о полку Ігоревім“.

— Що це, отче, німця якогось ведете? — запитався чоловік, вказуючи на мене. — О, німців тепер у нас багато, князь дав їм багато землі, селяться під горою. Місто буде.

— Чого він мене німцем називає? — запитався я о. Нестора, коли ми відійшли даліше.

— Твоя одіж незвичайна, не така, як наші люди носять, тому він узяв тебе за чужинця. А німців

справді багато; князь Данило спроваджує їх, щоб заводили нові ремесла. Усе зараз побачиш.

Дивно мені стало, коли почув ім'я Данила. Чи справді це часи Галицької Держави, чи побачу те, що діялося сімсот літ тому? І страшно мені було й цікаво.

Що близче ми підходили до горбів, то більше стрічали людей і рух ставав більший. Серед лісу,

біля дороги, стояв якийсь хутір: дім і всі будинки будовані з грубих, ледвін отесаних пнів дерева, довкола високий частокіл. Малі діти гралися на дозорі. Коли нас побачили, повтікали й тільки зза дерев вигукували: „німець, німець“. Таїм всі мене тут за німця вважають..

Дорогою їхали рядом один за одним тяжко налаштовані вози. Було їх з десять, при возах на конях їздці, у різнобарвних одягах, у шапках на подобу турбанів.

— Це вірмени,— сказав о. Нестор на мій запит,— їдуть до Львова з своїм крамом, славний кунецький нарід.

Переходили попри нас селяни в ірегарній одежі: чоловіки в широких шапках, жінки в дивних зачоях. Я бачив колись такі вбрання на старих малярюнках в своїй історії України. Незабаром переїхав попри нас віз, запряжений рослими кіньми. На возі поважний старший мужчина в одязі вишитим сріблом. — Певно боярини, подумав я собі. На конях почвалили два єздці — в бліскучих шоломах і панци-

рях. Я щораз більше переконувався, що справді описанівся в якісь крайні зо старовинними обичаями.

Даліше над рікою завважили ми юрбу народу. Щось там на воді стукає й клекоче? Ми підійшли ближче: там був невеликий млинок. Вода з млинівки йшла потоками на колеса, млин торохтів голосно. „А то диво“, чув я голоси, „чого то німець не видумає! Вода сама буде молоти! А то дивне диво“...

— Чого вони так дивуються? Не бачили ніколи млина? — звернувся я з питанням до моого провідника.

— Так, це перший млин, — дотепер мололи на

жорнах, аж тепер німці привезли свій винахід у наші сторони, — пояснив мені о. Нестор.

Побачу різні цікаві речі, подумав я собі. Став привикати до цієї мандрівки. Страх і зачудування, що відчував спочатку, поволі покидали мене, я відчував радість і вдоволення, що йду в цей незнаний, давній світ. Якби не товариство поважного черця, був би собі гукнув і заспівав з цілого горла. Коби так знайти якого веселого товариша!

3.

Як я знайшов собі приятеля.

В цій хвилині хтось нас привітав. Нас здогонив молодий хлопець, більш-менш моєго віку. Був досить високого росту, добре збудований, лицьо сильно сонцем засмаглене. Його одяга складалася з сорочки з грубого полотна й шкіряних штанів; на голові мав витерту шапчину, на ногах щось ніби ланти зо шкіри. Найбільше впадало в очі те, що він через рамено мав перевішений великий лук, на плечах сагайдак з кількома стрілами, до нього приторочених кілька диких качок. Відразу було видно, що це ловець вертається з полювання.

— Ти син старого Бертольда, я тебе знаю — сказав він до меєне.

— Якого Бертольда? — запитав я здивований.

— А того, що млин має, ти звідтіль ішов. Ти не його син? Ти не німець?

Знов він мене за німця має, це вже мене розгнівало і я відповів різко:

— Я не німець, я українець!

— Українець? Що це таке українець? Я іще такого не чував.

Я миттю похопився, що мій новий знайомий не міг чути про українців, бо в княжі часи назви України вживалося рідко й тільки на означення крайніх земель нашої держави. Даремне роздумував, як йому це вияснити; але він, на щастя, забалакав про що інше.

— Яке гарне твоє німецьке вбрання! Я хотів би теж таке мати. З чого зроблені ті гудзики? Я таких ще зроду не бачив. І шапка дуже дивна. А які дивні твої сапоги!

Сапоги? — що це таке, став я собі пригадувати. Ага, це чоботи старословянською мовою. Хлопець оглядав мене zo всіх боків, як заморського звіра, очі світилися йому цікавістю.

— А на що ця палиця? Така довга, а не міцна, навіть від вовка нею не оборонився б.

— Відволвка? Тут є вовки? — запитав я зо страхом.

— Ха-ха-ха! А ти звідки прийшов, що про вовків питавши? Скільки їх було зими, ось там на Вовчій горі! А тепер тут недалеко, на багні, як я засідався на качки, зігнав дикого кабана. Ти вмієш стріляти?

— Трохи стріляв з фльоберта!

— З хворбер..., не вимовлю того слова,—що це таке?

На, маєш! Знову похвалився непотрібно й не зможу вияснити, бо про стрільний порох ніхто ще тоді не чував. Але мій товариш лепетав далі:

— А я вмію стріляти з лука, покажу тобі. Отче, — звернувся до о. Нестора, — спічніть трохи, покажу цьому чужинцеві, як у нас стріляють з лука.

Нестор-літописець згодився і лише добряче усміхнувся. Мій новий товариш стрибнув на простору полянку серед лісу. Він вийняв з сагайдака стрілу, наложив на лук, натягнув тятиву й крикнув:

— Бачиш того яструба, що перелітає над нами? Він уже мій!

Стріла свиснула й полетіла вгору. Велика птаха схитнулася на лету й тяжко виала на поляну.

— Так стріляє Андрій Лучник, син княжого стрільця, Михайла Суличича. Мій батько служить у княжих

Читальня української молоді
“МОЛОДА ПРОСВІТА”
ім. Митр. А. Шептицького
Філаделфія — 23-а і Бравн¹⁵бул.

стрільцях і я буду, як виросту. Батько змалечку вчив мене стріляти й ніколи ще не довелося мені, не попасті в ціль. Батько бере мене вже на лови на турів! Славний з мене буде лицар. Ха-ха-ха, — зареготався, кинувся на землю і давай млинком іти по муріжку.

Але вмить скочив на рівні ноги й почав навпередки гукати:

— Гей, хто з нас добіжить скоріше до ось того дуба?

Я не забарився. Мене подразнило, що він так чваниться, — і на лови ходить і стріляє з лука. Адже ж я вже не вчорашній спортивець, багато виправлявся і дещо вмію. Якстій скинув наплечник і закричав: „Погоди! Ставай до бігу“. Ми вибрали за мету старого дуба, на вільному просторі, що його вказав лучник, і пустилися бігти. Він біг незвичайно

скоро й зручно; знати було в ньому силу первісної людини. Але скоро стало видно, що він не тренованій в бігу, не вмів рівномірно бігти, зразу дуже форсував, опісля втомившись погано. Я мав краще вишколення, біг рівномірно, як велить спортивне правило, й аж недалеко мети прискорив бігу, так що перебіг його на кілька кроків. Мій суперник був дуже здивований а й видно було, що невдача заболіла його.

— Такий ти, — казав він з жалем — я думав, що ти мамина дитина, що нічого не вмієш, а ти таки перебіг мене. Це досі це нікому не вдалося.

І сумно покрутів головою. Але вміть вернулася його без журна веселість.

— Гаразд! Ти швидше біжиши, але хіба не кинеш каменем дальше від мене — скрикнув він.

Тут я вже згори був певний, що переможу. Я нераз кидав диском і мої осяги були ненайгірші. Я вибрав камінну плиту, що нагадувала кружок, і подав йому першому. Він кинув на яких 30 метрів, як я обчислив приблизно. Я кидав другий і кинув на яких п'ять метрів дальше. Я пізнав відразу, що йому було дуже прикро, — мало не плакав з жалю. Мені стало жаль його, я взяв його за руку й сказав:

— Кидати каменем, це не така трудна справа, але хотів би я вміти стріляти з лука й ще так гарно, як ти! Навчиш мене, правда?

Він зрадів признанням своєї винності в стрілянні, вхопив мене за руку й радісно викликав:

— Навчу, навчу! Правда, що з мене неабиякий стрілець?

Ми подали собі руки — стали приятелями. Дивно стало мені. Подумайте лише: мій приятель жив сімсот років передо мною...

4.

На львівському ярмарку.

Нестор - літописець придивлявся з добрим усміхом нашим змаганням, але опісля встав і сказав:

— Ходіть, пора йти даліше.

Ми забрали наші клунки й пішли. Вийшли з гаю на вільне місце й перед нами у всій красі простяглися львівські гори. Зблизька знати було, що вони не цілком пусті. На верху гори, що висунулася найбільше на захід, видно було великий рух. Мабуть там рубали ліс, бо багато дерев лежало повалених, здалека біліли свіжо оброблені пні. Нижче, під горою проглядали поміж віття дерев стіни домів, а над ними дахи і баня церкові.

Ми пішли в цьому напрямку. Дорога була тут широка й простора, по ній їхало багато возів та йшло немало людей. Дорога завела нас між забудуванням. Я приглядався їм цікаво. Відразу впадало в очі, що господарства стояли окремо від себе, і кожне було обведене сильною огорожею. Це були або густо биті палі або цілі пні дерев, кладені один на другім. Видно, життя було небезпечне й кожний господар дбав про свою оборону. Самі ж доми були деревляні й будовані на поверх. В долішній часті не було вікон, а тільки на поверхі видно було невеликі отвори. Ось так мешканці забезпечували себе від нападу. Осовчевих дерев при оселях завважав я небагато, а як

були, то дикі яблуні й груші з дрібними овочами. Грядки були невеликі й огородовини якось мало.

— Щось ніде нема бараболі, капусти, кукурудзи, — сказав я до Андрія.

— Що ти кажеш? Як-як? Бараболі, ха-ха-ха, що це таке смішне? І як ще: кукурику, чи як ти сказав? Ха-ха-ха!

І він сміявся, аж покладався зо сміху. Я здивувався. Не знають бараболі, кукурудзи? Як же це? Аж по хвилині пригадав собі: адже картопля і кукурудза прийшли до нас аж після відкриття Америки 1492 р. За княжих часів не могли ще їх знати.

Але й ніколи було розпитуватися і думати про те, бо глота ставала що раз більша, вози, кінні люди, піші, худоба, — все те перепихалося сплою вперед.

Ми трапили саме на ярмарок. Зайшли на торговицю. Це була простора кругла площа; довкола неї стояли свіжо побудовані деревляні доми з широкими піддашшями. На площі відбувався торг. На возах, по землі, у шатрах розложено найрізноманітніший крам. Ось стояли вози з кожухами: чорні, білі, сиві шкірки подобали здалека на отару овець, а йшов від них такий сопух, що треба було ніс затикати... Недалеко були розкладені всякі деревляні вироби: бочки, бодні, нецки, відра, лопати, мітли, плетені кошики; побіч смоляр продавав дьогто. Знову на іншому місці стояла глиняна посуда, — миски, горшки, дзбанки з грубої глини, найдивніших форм, деякі як старогрецькі амфори. З другої сторони долітав милюй, солодкий запах, — лежала там ціла гора жовтих кругів воску, великих як колеса; а недалеко стояли бочки золотавого меду. На іншому місці тяжко було перейти, так скучились там вози приїжджих селян з усяким сільським добутком. Довкола гамір, крик, метушня, аж уха боліли. Купці криком приманювали

до себе покупців, селяни торгувалися, сварилися, били себе рукою в руку на знак довершеного купна.

Але найбільше людей прямувало до місця, де стояли рядом великі шатри, покриті різnobарвними сукняними плахтами.

— Що там продають? — питався я моїх товаришів.

— Це чужосторонні купці, з далеких земель. Ходи, побачиш! — відповів о. Нестор.

Ми пішли в ту сторону, перетискаючися крізь юрбу. У першому шатрі побачив я цілий склад зброї: висіли тут панцири, шоломи, щити, мечі, луки, сагайдаки зо стрілами; шатро було неначе в облозі, товпилися при ньому старшій молодші мужчини, чинно, воєнні люди, оглядали пильно різні частини лицарської зброї, стукали пальцями об сталі і заливі, аж дзвеніло. Купець, чорноволосий, з білим гарним лицем, давав пояснення і захваливав свої вироби.

— Це кавказець, — сказав о. Нестор — вони виробляють прегарну зброю.

— Як буду старший, все те куплю собі, — крикнув Андрій, — буду лицар на славу!

До сусіднього шатра тиснулося жіноцтво. Там вертівся говіркий, веселий вірменин, з носом як орлиний клюв. Перед ним лежала гора матерій різних красок, тканіх у прегарні взори, що зображували

квітки, птахи, дивні тварюки, геометричні рисунки, хрести, зорі... Все те мерехтіло на сонці як чудова райдуга. Вірменин розкладав заєдно нові матерії, а жінки й дівчата, що зібралися довкола, голосницьми окуниками виявляли свій подив.

В інших шатрах сиділи спокійні мовчаливі німці, одні з сукном, інші з інкіряними виробами, деякі з металевою посудою:

— Ходи зо мною, — заговорив до мене Андрій, — покажу тобі щось смішне.

Ми лішili в бік, минаючи різних продавців.

Мою увагу звернули ще чорні, обсмалені люди в короткій одежі, в личаках на ногах, у тяжких шапках з завісами, — наче похожі на наших бойків; — вони стояли при конях, що на них висіли тяжкі, чимось наповнені міхи.

— Це верховинці з під Дрогобича, привезли сіль — відновів на мій запит о. Нестор.

— Ходи, ходи скоро! — кликав нетерпляче Андрійко, коли я трохи затримався. — Чуєш, чуєш!

Я став надслухувати й почув неначе глухе гудіння тарабана, а даліше тонкий голос сопілки. Ми неперетиснулися через юрбу і от-що побачили: танцював медвідь. От такий рудавий бурмило. Бідачисько мав у ніздрях колісце, а крізь нього провели ланцюг; стояв на двох ногах і незугарно повертається довкруги. При ньому притуцьковував чоловік з лицем помалюванним на червоно, у гострій шапці, і грав на со-

пілці, а малий хлопчик, також вимальований червоним, бив, кулаком у тарабан.

— А-ну, Мишка, покажи як боярин танцює! — кричав штукар, — А-ну, як баба колине дитину... А-ну, як хлопці крадуть мід... А-ну, а-ну, Мишка!

Медведище показував всякі штуки, а люди рего-талися голосно.

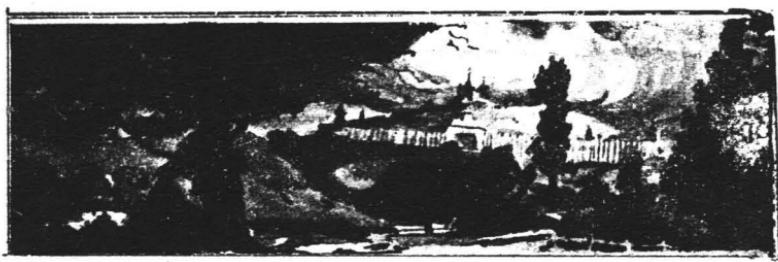
— А бачиш, які штуки знають наші скоморохи: медведів вивчили! Ти ніколи такого не бачив? Скажи, не бачив?

— Ні, не бачив, не бачив! — відповів я, щоб його заспокоїти. Але подумав собі: якби ти, мій то-варину, побачив штуки в наших цирках, тож то дивувався!

— Це скоморохи, — завважив новагом о. Нестор, — це найдавніші у нас штукарі, їхні штуки зображені й на бічних стінах у церкві св. Софії у Києві.

— Ага, правда, — пригадав я собі, я бачив це картину. Це наші інерші народні актори. Тепер такі штуки показують у нас цигани...

5.

В городі князя Льва.

— Треба нам уже відпочати, — заговорив о. Нестор. — Досить нам ярмаркування.

— Я вже таки добре втомився ходою, а ярмарковий крик приголомшив мене. Таки справді хотілося сісти.

— Ходи зо мною до монастиря св. Онуфрія, — сказав літописець.

— Ні, пустіть його зо мною, — став просити Андрійко, — він припочине у нашій коморі, а потім я покажу їому город.

— Добре, нехай буде й так, — згодився о. Нестор, — але зайдіть і до монастиря.

Я попроцівався з літописцем, — він тільки моргнув до мене, ніби тішився, що ми втяли таку штуку, — і відійшов. Андрій взяв мене під руку:

— Підемо в город, мій батько побудував там комору на переховок майнана, — відпічнемо й попоїм дечого.

Підійшли ми вуличкою під гору. Гора була обведена довкола неначе стіною з пнів дерев, що їх поклали вздовж одні на одних. У кількох місцях стояли вежі, побудовані також з грубих балків.

— От, бачини, тут є город. Торговиця є на підгороді, а тепер підемо до самого города, до дітинця — повчив мене Андрій.

Ага, дітинець або окольній город, — пригадав я собі, — це нижча частина города; вища, на самій горі, називається остріг. Як то добре, що я читав децо з історії, — тепер не потребую про все розшифтувати моєго провідника. Під одною вежею був вузький муріваний перехід з залізною ґратою. Туди повів мене Андрій. Коли ми прийшли до воріт, він гукнув:

Доброславе, — відчиніть, пустіть нас!

— А хто там так приказує? — загомонів якийсь сердитий голос, — не знаєш, що без княжого дозволу не вільно входити!

— Та відчиніть ворота, це я, Андрій!

— Андрій? Вже знов тебе сюди принесло? Ти князь, чи що, щоб тобі відчинити, як тільки заманеться?

— Відчиніть, дядьку Доброславе, не будьте такі сердиті, мені треба до батькової комори.

За ворітами почулася тяжка хода і зза ґрат виглянуло до нас старе лице, обросле волоссям, в рудій шапці.

— Добре полуднє, дядьку Доброславе! — чимно поздоровив Андрій.

— Ум-гу, — відповів старий, — вже давно сонце пішло з полудня. Не знаєш, що вечором не вільно пускати до города.

— Е, до вечора ще далеко, дядьку, — покірно говорив Андрій, видно, не хотів дразнити старого.

— А що то за мару ведеш з собою? — Якийсь мадярський приблуда, чи татарський лінніг. Нанесло їх сюди з іншого світу, нехай їх... щоб їх... — бурмотів старий.

Мене вже брав гнів: той знов мене називав мадяром, а то й татарським пшигом. Відповім я йому... Але Андрій не дав мені говорити:

— Дай спокій, — шепнув він. — Старий добра людина, але вже такий гургур-дядько. Дуже він стереже воріт, це його обовязок. А тепер нетрудно й за татарських шпигів. Але нас він пустить.

І справді старий, хоч заєдно бурмотів, узяўся відчиняти ґрату. Чути було, що крутить корбу, — скреготало залізо, пинчили пинури, і тяжка залізна ґата піднеслася децо в гору.

— Пізьте долом, для вас исувати журавця не буду... А скоро, бо як ґрату спущу, то сліду з вас не лишитися...

Ми скоренько лягли на землю і як два вужі непресунулися під ґратою. А старий гудів:

— Для молокососів відчиняти! По-ночі венитаються! Неснокійне племя... Показав би вам...

І за нами з ґрюкотом ґата виала на своє місце. Придивився я старому: в рудій шапці й кожуині, з бородою, що лізла йому до самих очей, він стояв, як той медвідь Мішка з торговиці. Але Андрій вже добув його ласку:

— Дядечку Доброславе, я приніс вам гостинця з ловів, — от, качки, візьміть собі!

— Качки, — втішився старий, — ха-ха, давно я не їв, нема коли на лови ходити, завжди тут треба сторожити! Качечки, товстенькі, молоденькі! Ти, Андрію, добрий стрілець, лицар будеш... І про мене ніколи не забуваєш! Добрий з тебе хлопець.

— А ви так на мене сварили зза муру — ніби обиджено заговорив Андрій.

— Хто сварив на тебе? Ніхто не сварив!

— А от, ви кричали, що я по-ночі венитауся!

— По-ночі, яка ніч? А от, дивися, хлонче, сонце високо на небі... Ніхто на тебе не сварив.

Тяжко було договоритися зо старим. Андрій аж іциниав мене з радості, що воротар так собі сам перечить.

— Прийдемо до вас на вечерю, дядьку, — казав Андрій крізь сміх.

— Ну, ну — відповів Іоаким — А ти чого речочешся, відміно ти якась!

І пошкандибав з качками в руці, і здалека ще було чути його бурмотіння. Попіз до якоєсь комірки при воротах.

Я розглянувся довкола.

Тут стояли різні будівлі, із їх, видно, щойно викінчили. Найближче була невелика церква, покрита широкою банею з мідяної бляхи, із в світлі сонця блістіла мов золота. Двері були відчинені і я заглянув до середини. Чудово виглядали вікна, прикрашені вітражами з різnobарвних скляніх панобок. Ікони були старосвітські, багато золочені; свічники, ліхтарі й різний церковний посуд, також золотий або срібний. Знати було велике багатство.

— Яка то церква? — запитав я Андрійка.

— Святого Миколая! — почув у відповідь.

Церква святого Миколая! Алеж я її знаю чудово! Вона при Жовківській вулиці. Нераз бував у ній, і завжди бачив, що вона дуже старовинна. Я зінав, що вона походить з княжих часів, а тепер побачив її! Тут, молилися наїї князі! — Якаж це цінна пам'ятка давніх часів!

Я оглянув її з усіх сторін. Була дещо не така, як сьогодні, боловно її нераз перебудовували за сімдесят літ...

Ми підійшли стрімкою доріжкою вгору. Тут була розпочата якась велика камінна будова, — були підмуровані фундаменти, стояло поскладане верствами рівно обтесане каміння, лежали гори бальок і дощок, були поконані доли но фундаменти.

— Що це таке будують? — питав я Андрія.

— Княжий двір буде. Князь Данило приказає

ставити для себе. Великий двір буде, — кімнати для князя і для княгині й для князенка Льва, ще й для княжих урядовців.

І він показував мені, де що буде приміщене. Я був дуже зворушений. Нераз ходив з товаришами по цих місцях, по Замковій вулиці, і ми намагалися відгадати, де саме стояла книжа палата: тепер бачу, як княжий двір будеться! Чи не дивне це!

Я хотів те все оглянути докладніше, але Андрій не дав мені.

— Пізніше будемо оглядіти город, — казав — тепер ходімо їсти, бо я дуже голоден.

І він повів мене далі. При стіні города стояли рядом нобіч себе низькі будинки, ніби комори. Були нижчі від частоколу, не мали дахів, а замість покриття лежали на них рівні помости. Легко було догадатися, що в часі боротьби на цих помостах стають вояки й звідсіль острілюють ворога. До кожної комори вели тяжкі, грубі двері, замкнені старосвітськими замками. Андрій пристанув при одних дверях, оглянувся довкола, чи хто не підглядає, похилився, відвалив камінь, що лежав біля порога, і витягнув звідти великий ключ. Який це був дивовижний ключ — такого я ще ніколи не бачив, — з дивними закрутами, дірками, отворами, карбами. Я відрисував його собі на спомин. Андрій вложив його у замок, крутив сюди й туди, аж двері відчинилися. З середини повіяло на нас приемним запахом копченого мяса.

— Ой, як пахне! — аж зідхнув Андрійко. — Я такий голодний, голодний, тож то буду їсти!

Ми ввійшли до комори. Було досить темно, бо вікна не було й світло входило тільки через відхилені двері. Але мої очі скоро привикли до темряви і я міг розглянутися довкола. В коморі було повно- всяких харчевих припасів. Угорі при стелі висіли

на жерді більшій й меншій шматки конченого мяса, що так принадно пахло, — сало, шинки. В доді один кут був завалений кругами пожковикого сира; в іншому місці стояли міхи, новий чогось твердого; по середині рознерялася широка бочка, закрита покривкою. Стояло ще багато скринь і скриньок, посудин і копів.

— Будемо мати добрий полуденок — засміялся Андрій. — Це принасі на весни час, але я голоден гірш татарина, не дам їм тут стояти!

Він виліз на скриню, сягнув до мяса, з одного місця врізвав великий кусень шинки, з другого солонини й поклав це передо мною на стільниці, що тут стояв. Нобіг у кут, відвязав міх і приніс кілька сухарів.

— Тверде це, як інчастя, — сміялся, — але ми собі їх придобримо!

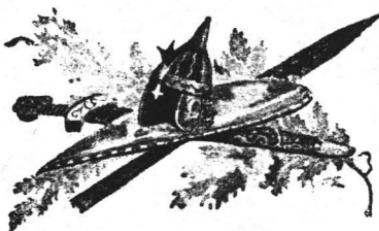
Взяв миску, що стояла на скрині, обтер її з пороху, відкрив бочку, сягнув до нутра й великою ложкою нагорнув з неї меду.

— Ага, забув я ще сир! — побіг у другий кут і приніс добрий кусень.

— Правда, є ще й маслю, але дуже солоне! —
нагорнув і масла до другої мицінні.

— Ну, тепер ішоюмо собі, як князенки!

Ми взялися торонити все, що було перед нами.

6.

Татари йдуть!

Після смачного підвечірку, — це було вже добре сполудня, — сіли ми на порозі й відпочивали. Перед нами стояв високий горб, а на його верху горішине укріплення города, остріг. Я пригадав собі це місце, бо ж на цій горі є ініятації, гарний квітник, штучна печера, домик огородника. Скорілі мене поглянути, як то було на цій горі сімсот років тому. Липинів наплечник у коморі й ішов з Андрійком огляdatи остріг, що його саме будували.

Вгору вела стрімка, вузька стежка під високий деревляний частокіл. Вузькі ворота були відчинені й ними увійшли ми в остріг. Це була невелика площа, яких триста кроків довкола, обведена частоколом з грубезних інів дерева, битих у кілька рядів. По середині стояла дерев'яна вежа, висока на кільканадцять метрів.

— Ходи, покажу тобі самостріл! — сказав Андрійко.

Ми вилізли на поміст, що йшов здовж частоколу, й нішли довкола. В однім місці я побачив ніби коловорот, збудований з баліків, коліс, шнурів, з корбами; побіч лежала куча каміння.

— Це самостріл. Він кидає каміння на ворога дуже далеко — говорив Андрій і пояснив, яка будова

цієї воєнної машини. Пригадалася мені римська катапульта.

— Але їй без самострілу можна кидати каміння. Чекай, я кину камінчик на дах Доброслава.

Як сказав, так зробив. Перед нами внизу була саме сторожівня, — Андрій кинув з розмахом камінь і потрапив у середину даху, камінь з туркотом скотився з даху на землю. Андрій кинув ще другий

і третій камінь. Недовго треба було чекати на відповідь. З сторожівні вибіг Доброслав, підняв руки в гору і кричав:

— Хто кидає?! Шпібеники, розбійники!...

Андрійко з гори відповів йому голосним реготом:

— Дядечку, готова вже вечеря? — і зо сміхом побіг даліше, а я за ним.

Ми оглянули довкола частокіл. Стояли там ще інші самостріли, а внизу під помостом лежала всяка зброя, списи, стріли, топори, сокири то-що.

— А тепер вилізмо на вежу! — приказав Андрій.

Вежа була як височезна дзвіниця, внизу під-

будована камінням, вине дерев'яна, оперта на сильних балках. В середині були круті, драбинчасті сходи. На горі була пепаче галерія, відкрита на всій стороні.

Від був чудовий, далеко на всій стороні. Нераз із могою на Високому Замку оглядав я околицю Львова,—

але тепер усе виглядає інакше. Не було під нами ногами великого міста з його домами й гуркітнею,— на місці великого Львова стояла маленька оселя, ледве кілька десять домів. Куди не глянь, скрізь ліси й луги, до сонця мерехтить ріка Пілта, що розливалася в озерця. Дальше серед темної зелені було видно невеличке село, кілька хаток. Як же змінився красавець за час кількох століть!

Я вийняв олівець і начеркнув собі плян старого Львова.

Враз почув я, що Андрій сіпнув мене за рукав:

— Дивися, он — туди-туди, на ті гори!

Я вдивився, але зразу нічого особливого не побачив.

— Дивися добре, бачини там дим?

Я напружив зір. Далеко на самім краєчку овиду відно було неначе тоненьку смужку диму.

— Здається, горить! — сказав я, непевний, чи добре бачу.

— Так, — відцювів схильований Андрій, — горить, і то в двох місцях на он тих горах. Але дивімся, чи це де не буде вогню.

Нагло побачили ми димок дещо ближче до нас, за хвилю показався дим в четвертому місці, ще виразніший.

Всі вогні горіли наче на одній лінії. За хвилину бухнув дим ще у двох місцях.

— Що це таке? — запитався я вже неспокійно. — Якісь знаки?

Андрій стояв блідий, пильно вдивлявся в овид.

— Так, знаки... Сторожі дають знати, що та рій йдуть!

Я задеревів. Татари? Чи це можливо? Справді йдуть татари? Якжеж це? Але Андрій не дав мені довго думати:

— Ворог іде; треба бити на трівогу!

Він ухопив залізний дрючик, що лежав при наших ногах, і що сили вдарив ним у вигнутий кусень заліза, що висів на мотузі у піддашні вежі. Роздався голосний металічний звук. Андрій ударив раз і другий і третій, ніби вибиваючи якусь мельодію. По короткій перерві повторив те саме, і ще раз, і ще раз... Голос ішов дзвінко, далеко.

— Чого дзвониш, — почули ми здолу сердитий голос Доброслава, — ти здурів? Чого трівожиш людей?

— Вогні горять, — вікликнув Андрій згори, знаки дають, татари йдуть!

— Справді, справді? — кричав сторож.

Але Андрій вже не відповідав, тільки дальнє бив у заливо. Я вхопив другий дрючик і помогав йому здо спли.

Внизу почався рух, як у муравниці. Відно було, як Доброслав підняв догори грату у воротах, до дітинця входили покваний люди, вносили якісь тягарі, відчиняли комори. Чути було націпкування, прикази, брязкіт зброї. За короткий час до бастіону

прибігло кілька нацість вояків, один з них, видно старшина, вибіг на галерю вежі.

— Де, з котрої сторони вогні? — питався задиханий.

Ми показали йому. На південному сході, краєм Подільської височини, горіло тепер кілька нацість димів, а що хвилини розгорювався вогонь у новому місті. Всюди, видно, стояли сторожі й одні одним подавали вістку. Чудовий телеграф без дроту!

— Звідтіль їдуть, від Рогатина, — сказав до себе старшина. — Добре, зустрінемо їх! Славного діла доказав ти, Андрію, що в час повідомив нас про наступні ворога. Приготовимося гарно... Славно, славно, Андрію! Хоча збиточник та й ішибеник, але таки видно, що лицарського роду!

— Так, воєводо Дмитре! — відповів Андрій. Він стояв вишростуваний, гордий, але радість від нього аж сяла. Потайки дав мені в плечі такого стусана, що я мало не перевернувся. Така вже буда його вдача, що заєдно мусів пустувати.

Читальня української молоді
“МОЛОДА ПРОСВІТА”
ім. Митр. А. Шептицького
Філадельфія — 23-а і Бравн вул.

7.

В монастирі.

Ми обидва зійшли з вежі і приглядалися, як в острозі поралися вояки, як переглядали зброю, намагували шнурі скорострілів, — приготовляли все до боротьби. Булиб і далі гляділи, але наближався вечір, а я обіцяв зайти до монастиря, до отця Нестора.

Ми скоро побігли стежкою вниз до дічинця, де рух і метушня зблізилися; люди синіно ховали до комор своє добро. Старий Доброслав крутився між ними, кричав і приказував. Андрій не витерпів, щоб з ним не подразнилися:

— Дядечку, а коли буде вечеря?

— Вечеря! — відбуркнув старий, — Зараз йому вечеря! Не бачиш, татари йдуть, — а він вечеряти хоче...

— Ну, то голоден піду до дому! — ніби загнівано сказав Андрій.

— Чекай, чекай, чого гніваєшся? — ласково відповів Доброслав, — Дам тобі попоїсти, дам, мій ти лицарю. Не дав ти поганам застукати нас несподівано.

І старий потяпав до сторожівні, а ми за ним. Правду сказати, не дуже мені хотілося їсти по Андрієвім підвечірку, але печена качка так пахла, що не можна було нею погорджувати. А мій Андрій обгризав кості як вовк.

Сонце вже заходило, стелилися тіні, ставало темніше. Ми саме збиралися йти до монастиря, як з острога надійшов воєвода й завваживши нас, закликав Андрія й мене. Не розпинував мене, хто я і звідки, говорив до мене як до приятеля Андрійка. Мені стало якось так любо, що цей лицар — оборонець Львова — має до мене довіру.

— Ти Андрію, — сказав він, — почварай до двора свого батька, сповісти його про небезпеку. А ти, юначе, піди до монастиря, поможеш отцям приготуватися до оборони.

Я заметувався, але поправді не знати, куди йти.

— Йди туди! — заговорив Андрійко, показуючи мені дорогу. Це близенько, а ти втомлений. І добре, що не йдеши зо мною, бо це далеко й дорога не дуже безпечна. Завтра ранком я зайду до тебе.

Ми вступили іще до Андріївої комори і я забрав свій наплечник. Андрійко провів мене кільканадцять кроків.

При самому укріпленні дітинця була монастирська огорожа. Андрій попрощається, а я застукав до воріт. Мені відчинив молоденський чернець і ввів мене до середини.

Місце було чудове. По однім боці стояла невеличка деревляна церковця з трьома банями, видом дуже подібна до наших церков у горах. З другої сторони простягався довгий вузький монастирський будинок, таєж деревляний з піддашням на стовпах. Між церквою й монастирем був невеличкий огорід з грядками городовини, з молодими овочевими деревами й невеличким квітником. Під вечір квітки пахли прегарно. Було тут затишно й привітно. Щід піддашням працювали черні. Здалека побачив я о. Нестора, що завважив мене й приклікав до себе.

— Здоров був, друже, — притулимо тебе в нашому монастирі. Придивившися, яке наше життя.

Та я червоніочи передав о. Несторові доручення воєводи.

— От і гаразд, жвавий з тебе юна! — промовив о. Нестор. — Ми бачили знаки й уже приготувалися на стрічу ворога. Будь спокійний.

У мене на лиці мабуть зарисувалася якась непевність, бо о. Нестор докинув усміхаючись:

— З тебе виросте громадянин на славу, не гірший за Данилових лицарів. А тепер ходи, покажу тобі твою домівку.

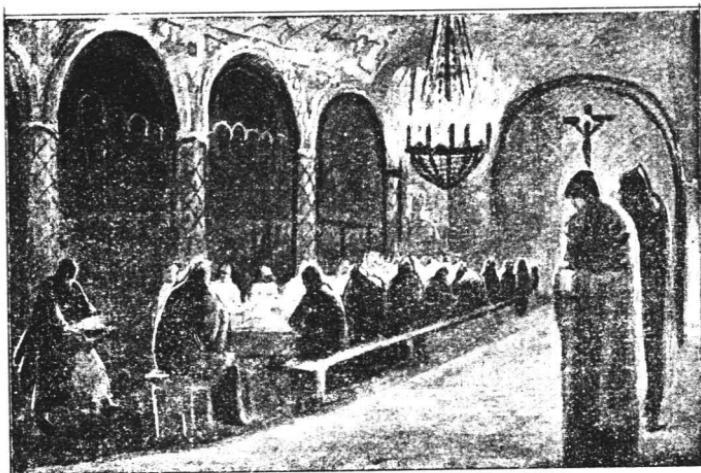
Він завів мене до невеликої кімнатки. Вузеньке вікно виходило на захід і ціла кімната була ще повна світла. Обстановка була проста: при одній стіні стояло низьке ліжко застелене шкірою, під ліжком стіл і стілець; на другій стіні висіла полиця, а на ній лежало кілька грубих книг.

— Ось і твоя келія, тут будеш жити, як довго захочеш. Інши тут свій наплечник, підеш за мною, познайомлю тебе з братією.

Черців було кільканадцять, молоді й старі, деякі вже сиві дідуsei. Всі були при ірані, кожний мав інше діло. Кілька було при ремеслі: один оброблював дерево, другий майстрував щось на ковалі, інший місив глину; один сидів при варетаті й ткав полотно. Двох поралося в огородці, збиралі городовину. Під піддашням один чернець був зайнятий мальстромом. На дошці рисував образ святого, потім накладав різноманітні фарби з мисочок, що стояли перед ним. Недалеко від цього іншого чернець сидів при столику й гусечим пером виводив літери на великий книзі.

Прийшов уже сумерк, розлігся дзвінкій голос — це один з молодих черців ударив у „білю“, себто металевий шівкруг, що висів під церквою. Це був знак, що робота покінчена. Всі ветали від своїх зай-

нятъ і пішли до церкви молитися. Сьогодні знатъ молитва булаще гарячина в обличчі ворога й небезпеки. Опісля зібралися в одній більшій келії вече-ряті. Просили й мене до „трапези“, але я вже був засичений і подякував. Вечеря була скромна, якась каша з олієм. Іли мовчки, а один чернець читав книгу „Життя святих“.

Потім ігумен дав дозвіл говорити. Говорили про те, що всіх найбільше цікавило, про наступн татар. Я розказав отцям, звідки було видно вогні.

— Це недалеко, — сказав старий чернець, — іще ніччу готові бути під нашим городом. Татарські коні дуже пивидкі.

— Вночі може ще ні, — говорив другий, — орда ніччу звичайно відночиває, але ранком будуть напевно.

Про небезпеку говорили спокійно, якби не скла-лося нічого страшного. Я звернув на це увагу й запитався:

-- Отці не бояться татар? Чи у Львові безпечно перед татарами?

— О так, відповів о. Нестор, — Львів досить сильний город, хоч укріплення ще недокінчені. Як татар небагато, то навіть не відважатися підступати під місто. При менших відділах нема воєнних машин здобувати городи. Що іншого, як іде ціла орда. Тоді везуть з собою тяжкі тарани розбивати мури. Такими таранами добули Київ. Але й тоді ми якось собі порадимо.

Я задумався. Це справді я знайшовся в часах, коли на наші землі наступають татари, — готов побачити облогу Львова! Аж кров задрижала в мені. Сон це, чи правда?

Ігумен устав з місця, черці помолилися знову й почали розходитися. О. Нестор сказав до мене:

— Іди й ти спати, не знати, чи ніч буде спокійна, а ранком певно будемо мати гостей.

Я попрощався й пішов до своєї келії. Був дуже зворушений і думав, що не зможу заснути. Але втома перемогла і я заснув, як тільки поклав голову на ліжко.

8.

Оглядаю татарський напад.

Збудив мене крик, гуркіт і голос дзвонів. Вискочив я з ліжка. Зразу не міг очамятатися, де я, але по хвилі пригадав собі все й почав щонаїскоріше відпрацювати. За хвилину вибіг з келії.

— Заслав наші гості, — весело кликнув до мене молодий братчик, що його я зустрів у сінях. — Ми вже стукали до тебе, але ти спав так, що жаль було будити.

— Чого такий крик і дзвонення? — питав я його.

— Татари вже під містом, готовимось до облоги!

Я побіг на подвір'я. Як же тут усе змінилося за ніч! В городі під монастирем, під церквою стояли й спідли селяни, жінки, діти — видно шукали захисту в монастирі. Біля них цілі гори міхів, клуніків, скриньок. Кожний утікав, з чим міг. В городі наслася навіть чиясь корова. Діти, одні лопакували при матерях, інші бігали й грались під церквою. Старій спідли похнюплені, сумні, тихцем щось собі розновідали.

Всі черці метушилися. Тягнули драбини, черпали до бочок воду з криниці, зносили каміння і подавали їх іншим, що стояли на помостах при частоколі. Виліз я і на поміст. Тут побачив о. Нестора.

— Дивись он туди, — вказав він мені рукою, — бачиш дими й вогонь? Там на передмісті є вже та-

тари, піднапили доми. Зараз будемо їх мати під го-
родом.

Під мурами міста не було вже майже нікого. Торговиця була порожня, здається, і в домах на підгородді нікого не було, тільки до воріт города ще часом підбігав дехто з клунками на плечах.

Нагло почалися голоси:

— Єдуть, єдуть!

На площі перед містом появлюється кілька нацятъ іздиців. Малого росту, бородаті в гостроверхих шапиках, майже лежали на шиях коней. З диким криком „Галла, галла“ підбігли під сам частокіл. Це були татари!

Але в цій хвилі з укріплень посыпалася на них каміння і стріхи з луків. Кілька татар відразу впали з коней, решта якнайскоріше завернула назад.

— А то дістали прочуханця! — крикнули радісно обороноці, — відхочеться їм добувати Львів!

З городських воріт вискочило кілька вояків, схопили одного раненого татарина й потягнули його до города.

— Взяли наші язика, взяли язика! — гомоніло на заборонах.

— Що це значить язик? — запитав я о. Нестора.

— Ти забув? Язик, це значить бранець; можна його потягнути за язик і дізвнатися, які наміри має ворог.

Але про наміри ворога ми дізвалися й так. Незабаром під мури підбігли знову татари, тепер уже великою юрбою. На нас зливув цілий рій стріл. Мені коло вуха свинувала стріла і впала за мною в стіну монастиря.

— Ховайся за мур, — крикнув о. Нестор, — бо тебе поцілять.

З мурів знову обсипали татар стрілами, списами

ї камінням з самострілів. Знов упало кілька нацятъ татар, але інші позлізали з коней, поховалися за будинки й дерева та даліше остріювали мури. Прибувало їх заєдно щораз більше.

— О, здається, прийшла ціла орда — сказав о. Нестор, — не думають скоро відступати. Чи не схочуть вести облоги.

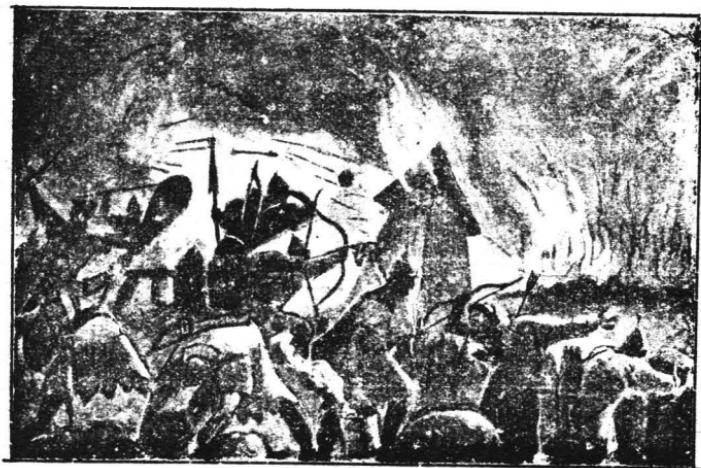
Татари справді забиралися до облоги. У вуличці внизу з'явилися якісь люди з сокирами й почали збивати щось з дерева. Між ними крутилися їздці, видно, нильнували роботи. По короткім часі запрягли там кілька нацятъ коней і вони стали тягнути вгору невеликий деревлянний будинок на колесах. Напів з міста почали стріляти в це місце і зробили такий перенослох серед коней, що татари мусіли стати. Вони випрягли коней, зрештою кілька з них убито, але не покинули своєго наміру. Татари пригнали гурт людей, мабуть полонених, і нагаями приспівували їх ззаду, пихати цю хатку вперед. Ці люди з великим трудом під татарськими нагаями підеунули цю ніби хатку недалеко під мури. Видно, під такою охороною татари думали добитися до нашого города. Але львівська залога знайшла спосіб, знищити цей небезпечний татарський захист. З мурів почали стріляти стрілами, що до них було привязане горюче клоччя. Таких стріл кинули цілу хмару. — Ось, ось! глядіть димок... перишій... Горить! гукали стрільці. Незабаром деревлянний будинок почав горіти. Наче навмисне, щоб допомогти обложеним, схочився вітер, і хоч татари кинулися гасити, вогонь не поғас, а піднявся ясним полум'ям. Татарська буда згоріла. Якими радісними окликами витали ми той вогонь!

Але татари стріляли завзято, їхні густі стріли робили вже нам шкоду й кілька нацятъ оборонців було ранених. На підгородді вони знову щось будували;

приїзділи там вози, надавдані якими-сь тягарами, люди щось носили й складали.

— Подивися там у бік, бачин, що там стойть між деревами? — сказав о. Нестор.

Я поглянув, — на своє диво побачив я кілька верблюдів. Звідки ці чужоземні звірі під Львовом?

— Татари привезли з собою верблудів з Азії, вживають їх до переношення тягарів. Невно привезли якісь машини до облоги.

З неспокоєм дивилися ~~міна~~^{більше} татарські приготування. Татарська сила велика — думав я собі, — якби хоч Львова не зустріла доля Києва: татари як завізяться, готові добути город Льва.

Та несподівано прийшла зміна. Татари нагло зачорушилися, — вчинився між ними крик, всі скоро сідали на коней. Що це таке? Чого цей перенох? У цій хвилині здолу почувся дужий оклик:

— Бий татар!

Цей боєвий оклик покотився луною далеко —

далеко, неначе до хмар. На мурах відповіли радісними окликами:

— Це наші, наші! Прийшла підмога! Бий татар, бий татар!

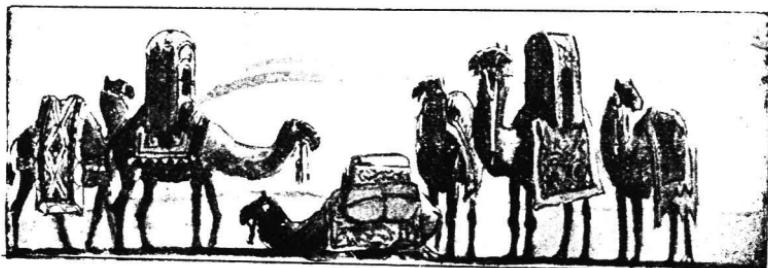
Внизу над рікою почалася завзята боротьба. Чути було брязкіт зброї, крики, іржання коней. Голоси то наближалися, то віддалялися. Видно сили були рівні і раз одна, раз друга сторона була горою. З города вислали підмогу. Відхилили ворота і яких п'ятьдесят вояків вибігло зо зброею в руці, зо списами, луками, мечами. По дорозі вони хапали коней, що без їздців розбіглися по підгородді, сідали на них і гнали до своїх.

Але врешті наші перемогли. З віддалі почувся радісний крик і голоси бою ставали щораз слабші. Під мури підійхав чвалом конем їздець малого росту в шоломі на голові й крикнув:

— Перемога! Татари втікли! Наші пігнали за ними!

Голос їздця видався мені знайомим, — їздець підійхав близче і зняв шолом; я побачив веселе лице Андрійка!

9.

Беру воєнну добич і списую своє майно.

Як рознеслася звістка, що татари далеко, люди, що поховалися до города, стали вертатися до своїх осель. Андрійко зайшов до мене й ми ішшли дивитися, яке тепер підгороддя. Знищення було велике. Над рікою згоріло кілька домів. Татари сплюндрували всі господарства, де хати були замкнені, вирубали двері й порозкидали все добро. Але небагато вивезли з собою. Наїде військо заскочило їх так несподівано, що мусіли покинути добич. Іншими селян з возами, що їх зігнали з околиці, велике стадо худоби, коні, навантажені всяким майном. Осталися навіть ті верблюди, що іншими привезли тарани. Ми оглядали їх зблизька, — великі звірі гляділи на нас лагідними, сумними очима. Один старшина, сотський, оповідав нам, що татари покинули дуже цінні воєнні машини; їх перевезли негайно до города. Всю татарську здобич зібрали в одно місце, щоб люди, що їх пограбили татари, могли своє віднайти. Пильнував того княжий урядовець, тивун.

Але всюди по дорозі, біля домів і по огородах залишилося богато дрібних речей, що на них старші не звертали уваги. Визбирували їх хлопці, що лазили цілими юрбами й по всіх закутках нишпорили. Вони збирали відломки стріл, поломані списи, загублені

ножі, стремена, нагаї. В однім саді хлончеська знайшли островерху татарську шапку й кидали нею як мячем. В іншім місці надібали невеликий тарабан, ходили з ним по вулицях і так торохкотіли, що аж вуха боліли. Знову якась хлоняча ватага знайшла цілий віночок татарських бубликів; хлонці держалися за них між собою, кожний хотів покушати; а ті, що нічого не діталі, кричали, щоб не їсти, бо бублики

невно затросні. Я знайшов собі великий срібний гудзик, гарно різьблений, два вістря стріл і закривлений ножик з кістяною оправою. Андрій добув собі чудовий лук і відразу вишробував його, стріляючи вгору татарськими стрілами. Щуке присмію було так назити веюди серед метунії й шукати добичі.

Але до Андрійка прибіг якийсь хлонець і сказав йому, щоб він скоро йшов до воєводи Дмитра. Ми вернулися до города. Аж тепер почув я голод, від ранку я нічого не єв: в монастирі дали мені молока й хліба з сиром.

Онісля пішов я до своєї келії, оглянути кранце

свою воєнну добич. Прицвився добре татарському пожникові й стрілам, відчистив гудзик з болота та все сховав до наплечника.

Щож тут тепер робити? — думаю собі.

Прийшла мені думка, щоб списати все, що маю з собою. Я, людина ХХ століття, дивним дивом знайшовся в XIII столітті, серед зовсім іншого побуту й культури. Маю багато таких речей, що їх ще ніхто не бачив. Найменша дрібниця може мати свою вагу, може стати мені в пригоді. Наші предки зперед сімсот літ показують мені різні дивні речі, може і я зможу чимнебудь повелічатися. Отже зладжу собі спise моїх „скарбів“. Починаю.

На моїй цінній особі є такі частини уборання:

1. Куртка, сіра, трохи зношена, але тепла, — можна витримати й приморозки; як тепло, то навіть добре пристікає;

2. блузка, зеленковатої краски, з 4 кишенями на верху і 2 під сподом; в кишенях різні „мастки“, що оширують згодом;

3. штанята, темно-сірі, доволі витерті; треба їх шанувати, щоб припадком не розлетілися;

4. камізелька, престара; одинокою її пристметою є 4 подерти кишені, а в них децо дрібниць (диви іншче):

5. панчохи, нові й сильні, з підвязками;

6. черевики, туристичні, дуже сильні, можу відбути в них дорогу іншки навіть до Криму й назад.

7. комілlet біля, його не маю обовязку близче описувати; вказую тільки, що сорочка з виложеним коміром, бо „ковиців“ ні краваток не признаю;

8. поясок підперізуватись;

9. шапка — дуже зписанна; мало коли носяв її на голові, а більше в кишені; нераз служила мені за подушку при спанні, а часом уживав її при забавах

за мяч; дуже каюся тепер, що довів її до такого сумного стану, але на це нема ніякої ради: „нині - пропало“.

10. мадрівницька налиця, знак моєї гідності;

Докладна ревізія наплечника й кишень убрання дала такий вислід:

11. хотес на 160 карток або 320 сторін, незаписаний; кущив його перед двома днями; це незвичайний скарб, бо оживився в часах, коли вживають тільки пергаміну, а папір належить до незвичайної рідкості, хиба довезе його який услужний китаець, бо в Китаю вже папір винайшли. Хотес досить просторий і як буду писати в ньому „мачком“, вистарчить мені на довгий час. На самім початку вписую оцей інвентар моєго майна:

12. олівець, хемічний, щось нечуване в XIII столітті; муніцього берегти ще більше, як ока в голові, щоб де не затратився. Але як загублю, то ще не буде великого нещастя; всі пинуть гусачими перами, то й я навчуся тієї штуки;

13. сцизорик з 3 вістрями, досить добрий, тільки найбільше вістря виперблене, бо я ним витягав раз цвях; признаю, що це було необережно;

14. гребінець;

15. зеркальце, докази моєї елегантності; відзначається тим, що не дас правдивого відбиття лиця, але щось на подобу орангутана; — такий вже рід скла. Має ще й ту прикмету, що на відворотній стороні зображеній мурин, що замість зубів має чотири білі рухомі кульочки;

16. годинник, ніклавини, ходить добре, як його накрутити; але вчора серед нових переживань я забув його накрутити й. тепер не знаю, котра година докладно, попробую зорієнтуватися по сонці. Мій годинник, хоч дешевий, має тепер велику вартість,

бо годинників взагалі ще нема; буду його хоронити й не дуже ним пописуватися, щоб хто мені не збрав;

17. мошонка, в ній 11 нікелевих і 5 мідяних монет, це все майно спудея; але ці гроші тепер без якоїбудь вартости, будуть мати ціну ѹчено за 700 літ!

18. компас — добра річ в кожнім столітті (не знаю, чи його вже знають в Європі, — хіба ще ні, тільки мудрі китайці вживають його);

19. побільшаюче скло;

20. радирка, трохи обгрижена;

21. кусник олівця, також обгрижений, — гриз я його на математиці, пригадую собі добре; але придадеться, як не буде іншого;

22. кусень синьо-червоного олівця;

23. дві пері, нові; шкода, що нема ручки й чорнила;

24. сім ґудзиків різної величини й краски; кожний був в іншій кишенні; придадуться, як буде чим притиснути;

25. дві хустини до носа;

26. коробка сірників;

27. коробка штучних огнів, мав саме випробувати їх вечором у саді й забрав з собою;

28. складаний автоматичний метер; як потягнути пружинку, то вискачує з колісцятка, і таксамо, як потиснути, ховаеться;

29. кубок на воду, алюмінієвий;

30. пляшечка йодини.

Як бачу, досить того всього набралося; як на теперішні часи (XIII століття!) я доволі заможний громадянин. Мав я завжди пляхотний звичай ховати по кишенах всякі потрібні й непотрібні дрібниці й тій западливості завдячую своє теперішнє багатство. Ще-

раз мушу зазначити, що кишень — це дуже корисний винахід, по різних забутих закутках знайдеш усякі несподівані скарби.

А з XIII століття маю покищо чотири предмети: ножик, гудзик і два вістря до стріл. Але як схочу, то можу мати цілий музей старовини, — тільки ходити й брати.

10.

Іду на мандрівку.

Я саме складав свій наплечник, коли до келії увійшов Андрійко, задиханий і схвильзований.

— Іду в далеку дорогу, — сказав — до князя Данила.

— До князя Данила? — запитав я зачудований.

— Так, до князя. Він тепер десь у Бужську, треба йому донести про напад татар на Львів. Але дороги тепер небезпечні, всюди човно татар і старшим людям тяжко було б перейти незамітно. Тому воєвода приказав мені перебитися до князя.

І Андрійко аж випростувався, гордий, що його зустріло таке відзначення. Я не міг вийти з дива: чи це справді він має йти до князя Данила? Алеж це чудова нагода, — мігби і я побачити нашого славного князя! Миттю рішився і став просити:

— Андрійку, візьми мене з собою!

Андрій з радості підскочив догори:

— Чудово! Підемо разом! Це ще краще, як вибіремося в двох у дорогу, і безпечніше й приємніше! Разом будемо шукати пригод! Ходи, підемо!

Я закинув наплечник на себе, взяв мою налицю і вже був готовий.

Пішов ще до літописця о. Нестора попроцпатися. Дякував йому сердечно за те, що ввів мене в цей казковий світ.

— Тинуся, що ти вдоволений, — сказав літонисець з своєю спокійною усмішкою. — Може переживеш іще які пригоди, але нічого не бійся, все покінчиться гарно. А як коли-небудь іще схочеш пережити таку мандрівку, згадай про мене!

Я похлипався йому до руки, літонисець о. Нестор притиснув мене до грудей. Я почув, що мені крутяться слози в очах, поклонився іцераз і відійшов скоро.

Потім вступили ми ще до Андріївої комори; він набрав там усіх харчів і ми рушили в дорогу.

Зразу їхали ми возом. Татари зігнали до Львова багато селянських підвод і ось тепер селяни верталися до своїх осель. Була нагода підіхнати. Взяв нає якийсь балаклавний дядько й ми їхали вигідно на возі, вистеленим соломою.

Дорога йшла зразу сіножатями над рікою Полтвою. Широкі простори поросли травою, що вже висихала, бо це була осінь. Дорога була багниста, новно ям і вибоїв, коні з трудом витягали віз із болота. Ми стрічали багато озерець і ставів, з них поривалася болотяна итиця: качки, гуси, чаплі. Андрійко мав нагоду показати тут, який він гарний стрілець.

Онісія виїхали ми з долини на горби і їхали лісами. Ніколи іце я не бачив таких величезних дубів, буків, грабів, видно, ніхто не журився деревами, ніхто не рубав їх, всіоди заховався справжній італіс. Вузька дорога ледви протискалася між деревами, скрізь було вогкої понуро. Нізніше віїхали знову на широкі лісові поляни, освічені сонцем: було ясно, тепло, весело. Ми часто злазили з воза, ініли ініки, на ході збиралі снігі лісові оріхи. Часто зпід лігвікали нам зайці, по деревах скакали вивірки: на одній поляні побачили ми стадо кізлів, в іншім місці наподохали оленя.

Нані господар увесь час розважав нас розмовою.

Це була людина бувала, знат добре звичай лісу, розказував нам різні ловецькі пригоди, оповідав про вдачу й звичаї різних звірів. Він запевняв нас, що є одна штака, що кормить свої діти власною кровлю, а друга гніздиться в огні; що в лісах живе олень,

що між рогами носить запалене світло; що бувають звірі, що говорять людською мовою. Ми не знали, чи вірити у все те, чи ні; мені здається, що все те тільки вірування простих людей, але Андрійко брав усе те за правду.

Серед лісу над рікою зустріли ми невелике село — всього кілька нацят хат. В оселі знати було неспокій: люди бігали, ладували на вози всякий добуток, виганяли худобу.

— Оце моє село Борщовичі, — сказав наш дядько. Щось ворушаться люди, певно дізналися про татар.

Підіхали ближче. До нас підбігли два парубки й стали вітатися з старим; це були його сини. Вони не знали, де він подівся, бо татари взяли його з поля

і всі мали вже його за пропащого. Тепер тішилися, що він вернувся здоров. Під Борщовичі підбігали також татари, але їх було тільки кілька і селяни їх відгнали. Але бояться, що вечором татари прийдуть більшою силою, і тому ціле село втікає до лісу. Наш старий приятель звернувся до нас і сказав:

— Ми маємо в лісі безпечний захист, на острові серед непроходимого болота, туди підемо ночувати. Ходіть і ви з нами, тепер небезпечно йти даліше, татари десь недалеко.

Але Андрій не згодився:

— Нам треба йти даліше, ми повинні якнайскоріше дібратися до Бужська. Годі нам тут ночувати.

Старий похитав головою:

— Дуже ви нерозважні хлопці, лізете самі в панщеку татарам. Послухайте мене, лишіться на ніч з нами.

— Не бійтесь, дядьку, — відповів Андрій, — якось ми собі порадимо. Ми вже бачили татар, не такі вони страшні! Будемо вважати їх не дамося ворогові!

Ми попрощалися з селянами і пішли в далішу дорогу.

11.

Як я попав у татарську неволю.

Ми йшли доріжкою серед лісу. Сонце хилилося вже до заходу, ліс ставав ішораз темніший і глухіший. Тільки верхами дерев шуміло листя під подувом вітру. Мушу признатися, що було мені трохи страшно. Ніби якісь мурашки ходили по плечах... Але Андрій ішов спокійно й весело, — певно нераз вже ходив по таких лісах і почувався в них добре. Тільки дуже пильно розглядався на всі сторони; здавалося, що хотів зором перебити гуцавину лісу. Так мандрували ми з годину, завжди тим темним лісом.

Але даліше ліс ріднав і яснішав. Андрійко потягнув нагло носом і сказав притишеним голосом:

— Неначе дим чути.

По хвилині й я почув дим.. Але чого це Андрійко заговорив так тихо?

— Певно якась оселя, або настухи десь розналили вогонь — сказав я.

Андрій покрутів головою:

— Треба бути обережним. Може це татари?

Мені мурашки перейшли по тілі. Гарна річ, зустрітися з татарами в темному лісі! Але що ж робити, пустився на цю мандрівку в XIII столітті, треба попробувати всього...

Ми посувалися тихо, обережно, крок за кроком. Перед нами відчинилася широка поляна. По ній сте-

лився дим з огнища. Ми сховалися за дерево й стали пріглядатися. На поляні наслояє кілька націй коней, біля огнища крутилися якісь люди. Видно, щось пекли, чи варили на вогні. Я пізнав їх: низького росту, в гостроверхих шапках, деякі з шаблями — татари!

Андрійко сінув мене за рукав, поклав палець на устах на знак, щоб я мовчав, показав рукою напрям і потягнув мене за собою. Ми стали втікати в бік, у густий ліс. Бігли тихцем мов два звірі. Гущавина була велика й ми з трудом прорізалися по між корчі, але бігли, що було сил, щоб тільки дальнє від ворога. Так добігли до якоїсь ріки. Тут пристанули й почали надслухувати. Нічого не було чути, тільки наші серця били голосно. Андрій приложив ухо до землі й слухав довший час. Потім піднявся і тихенько сказав:

— Нічого не чути. Не завважили нас. Ми їм утікли!

З радості аж потряс мною:

— Можемо відпочити. І попоїсти! Бо таки дуже хочеться їсти.

Ми посадили на землі, добули наші припаси й підкринулися. Недалеко було джерельце, там напилися води й обмилися з поту.

Але що робити дальнє? Пягали вечірні сутінки, смеркалося, а в лісі стало майже цілком темно. Утікаючи тільки вперед себе як найдальнє від ворога, затратили дорогу. В котру сторону тепер іти? Андрій розглядався довкола, роздумував і наречі сказав:

— Ми над Полтвою. Другої великої ріки в цій околиці нема. Це наша дорога. Полтва впадає до Буга під Бужськом, — підемо її берегом і зайдемо до нашої мети. Над рікою невно найдеться якась стежка.

Ми пішли берегом ріки. Тут було менше дерев

і ясніше. Берегом, сіножатями йшла малозамітна стежка. Не надумуючися, попрямували нею. На небо зійшов місяць і освітлив усе довкола. Нам вернувся добрий настрій і надія на гарний вислід.

— Але ми чмихнули перед татарами! — пригадував Андрій. — Утікали як зайці! Цілий час мій лук підганяв мене, бив мене по плечах.

— А мій наилечинік, — сказав я, — так дуднів за мною, що здавалося наче татари вже нас доганяють.

— Але не дігнали! Навіть думки не мали, що ми так близько них. Вимотались! А дядько з Борщович говорив, що лізemo татарам у пащеку! Хібаж ми такі? О, не дамось бісурманам!

Перед нами стелилися широкі сіножаті, що світилися перлами роси в лагідному сяйві місяця. Теплий вітрець ніжно дихав пахощами квітів і трав на нас. Андрійко легко підсвистував. Мені ж здавалося, що мандрую крізь крайну казки й мрії. Було так легко на серці. Мов не йшов, а плыв як дух. Наче у сні.

Рантом сталося щось страшне. Несподівано зпода

дерев, що стояли на боці, вискочили на нас люди на конях з диким свистом і криком. Ми задеревіли на місці. Не стямилися ще, що сталося, а вже аркани засвистіли сухо в повітрі й обвилися наче полози. Вмить лежали ми спутані на землі. Я не міг зрозуміти, що це сталося. Ізди позскакували з коней і окружили нас, злісно вимахуючи руками. Надо мною нахилилося широке, безвусе, кістляве лицє, зо скісними очима,— татарин! Тоді зрозумів я: ми в руках татар, у татарській неволі...

12.

Як я показував татарам магічні штуки.

Татари звільнили нас з арканів, але звязали нам руки й ноги і покидали нас на коні перед себе та погнали до свого обозовища. Я ще ніколи не витерпів такої муки, як під час цієї їзди. Мое тіло звисало обабіч з коня мов бесаги, голова в одну сторону, ноги в другу; кінь гнав ѹцо силы, а мною підкидало безупинно; здавалося, що шкіра на мені потріскає і кості поломляться. На другім коні такі самі муки переходив Андрійко. Татари безнастанино вигукували щось і реготалися, мабудь оповідали собі щось про нас, бо показували на нас руками й сміялися ще більше. Я почав догадуватися, що вони замітили нас раніше й вислали за нами погоню і так дістали нас у свої руки, тому були такі раді й так сміялися з нас. Я аж затискав зуби з болю і з зlosti й не міг собі дарувати, що ворог заскочив нас несподівано. Студент, ще й зі Ільєвою, і так дав себе взяти мов дитина! Ще більше жаль мені було Андрійка. Він був такий невний себе, такий хоробрий і амбітний, а так необачно попав у татарський полон. Я здогадувався, що діялося в його душі.

Наша їзда тривала нацастя недовго. Здалека почувся гамір, іржання коней, голоси людей, що дужчали з хвилини на хвилину. А як ми вїхали у та-

тарський табор, привітала нас тaborova челядь окликами й стусанами. Татари зскочили з коней і скинули нас. Я не міг устояти на ногах, захитався і повалився на землю. Якийсь татарин з рєготом ухопив мене й підтримав під руки. Потім розвязали нам лика на ногах і повели нас наперед. Ми переходили серед огнищ, що горіли на поляні. При огнищах сиділи й лежали татари. Одні варили щось у кітлах, інші пекли мясо на дрючках, протягнених над вогнем, ще інші співали протяжні пісні й грали на якихсь дивних інструментах. Посередині табору був широкий майдан з шатрами довкола; тут горіло більше огнищ ї до п'яного привели нас сторожі.

-- Бурундай, Бурундай! — кричали вони здалека.

Бурундай, це був один з татарських ханів у часах Данила, отже нас вели до хана. При огнищі сидів на землі високий, оглядний чоловік у турбані; ноги мав зігнуті по турецьки; перед ним стояла посуда з якимсь напітком і чарки. Татари привели нас близько й ихнули так, що ми понадали на коліна перед ханом. Саміж почали йому швидко щось оповідати, показуючи на нас. Перед нами поклали мій начінник і палицю та клунок Андрія і його лук.

Хан глянув на нас байдуже, але казав розвязати наші руки. Полекшило, як я розпростував задеревілі рамена. Андрійко хмуро, дивився перед себе; як був більше цікавий, що буде даліше, як стривожений. Чи покарають нас відразу смертю, чи наперед будуть мучити, — думав собі. Чого ж це дав я себе намовити на цю ченцасну прогулку, в татарські часи!.. А може якось зможемо визволитися з татарських рук?

Бурундай приказав розглянути наші клунки. Татарин, що сидів при ньому, розвязав наперед клунок Андрійка. Там був великий кусень сала, вудженина

ї інші харчі. Вони виглядали дуже смачненько і, як мені здавалося, навіть запахли трохи. Але хан з гнівом копнув це ногою, а служжний татарин миттю кинув ці смаковинки в огонь. Я аж зідхнув, як побачив, що так змарнувалися наші харчі, але пригадав собі, що визнавцям Магомета не вільно торкатися вепровини. Лук Андрійка хан передав одному своєму старшині.

Опісля татарин відчинив мій наплечник і викинув на землю все ученицьке добро, що в ньому переховувалося. Лежали тепер побіч себе компас, коробка сірників, складаний ножик, коробка з штучними вогнями, рушник, хустинки, погрижена радирка, кілька гудзиків, зеркальце, автоматичний метер, нотес, алюмінієвий кубок, побільшаюче скло, пера, пляшечка йодині.

Татари з великою цікавістю гляділи на ці предмети, а Бурундай аж очі випулив з зачудування. Ну, врешті, подумав я собі, врешті є нагода показати варварам з ХІІІ століття скарби культури доби електрики й пари. Чекайте, я вас задивую!

Хан сягнув наперед по алюмінієвий кубок; взяв у руки та й аж скрикнув з дива. Як знаєте, алюміній є дуже легкий; відно, не могло поміститися йому в голові, що кубок так мало важить. Він аж цмокнув губами й поставив мій кубок побіч своїх чарок; „шиши — пропало“, подумав я собі, але вже країце дати кубок, як іти на смерть.

Потім хан став оглядати зеркальце. Заглянув у нього й на лиці його відбилося знову здивування. Відно, побачив у зеркальці орангутана, бо мое зеркало предивно викривлює людське лице. Поглянув іцераз, викривився до себе й дуже посумнів: прикро йому стало, що він подібний до машини. Але обернув зеркальце на другий бік і там побачив веселого беззу-

бого мурина. Це вже йому подобалося, почав усміхатися. Але не міг здогадатися, чого так по лиці мурина крутяться чотири кульочки, що з ними робити. Крутів зеркальцем туди й сюди й не міг дати ради. Врешті подав зеркальце мені. Я нераз вправлявся в цій штуці й без труду вставив муринові зуби, себто загнав кульочки до його уст. Подав — зеркальце обережно ханові, — він аж йойкнув з дива. Пробував ще сам, вставляти муринові зуби, та це не йшло. Але, відно, був задоволений, щераз віклившися до

зеркальця і сховав його собі за пояс. Пропала моя елегантія!

Далі Бурундай взяв у руки мій автоматичний метер. Оглядав на всі сторони, стукає у нього пальцем, крутів, навіть понюхав — нічого не виходило: подав його мені. Я потиснув пружинку — сталева лента з дзенькотом вискочила з колісцятка й ударила хана в бороду. Він наляканий кинувся назад. Але я вже знову потиснув пружину й метер сховався. Хан витріщив очі. Я повторив штуку, — метер

знову вискочив і сховався. Хотів подати метер ханові, щоб і він попробував: але він зо страхом замахав рукою і не хотів брати в руки такого небезпечного вужа. Ага, добре, подумав я собі, коли ти такий трус, то я вже тебе не боюся.

Хан узяв іде коробку з сірниками, потряс нею, — сірники закалатали; він швидко положив їх на місце й рухом приказав, щоб я йому показав, що це таке. Я вийняв один сірник, показав, а тоді потер, засвітив і показав ханові.

— Аллах! — крикнув Бурундай, а татари, що стояли біля нього, всі зідхнули.

— Чекайте, покажу вам іде більшу штуку! — сказав я до себе. Взяв коробку з штучними вогнями, це були такі вогні, що їх світимо на Різдво на ялинці. Взяв один з них і підвалив сірником. По хвилі мій огник почав розкидати іскри.

Годі описати гамір, що повстав між татарами. Вони плескали руками, кричали, свистали, піскакували. Сам Бурундай, хоч людина поважна, сміявся й тішився як дитина. Огник герів досить довго, але нарешті випадлився, кинув іде кілька іскор і загас. Татари іде довго дивилися на дротик, де іде дотлівала спалена матерія.

13.

Як ми втікли від татар.

Ці штуки змінили цілком наше положення серед кочовиків. Татари з великим поважанням гляділи на мене, перешіптувалися, кивали головами. Певно уявляли собі, що з мене дуже могутній чарівник. Бурундай дав мені знак рукою, сісти біля нього. Це була незвичайна честь! Я потягнув за собою Андрійка. Ми оба сіли на розстеленому килимі праворуч хана. Ноги підігнули під себе по турецьки, щоб показати, що ми розуміємося на татарськім добрім тоні. Я притягнув до себе також наплечник і повкладав до нього все мое добро. Це ніби означало: вистава закінчена!

Хан дав знак слізі й той налив нам у чарки якогось напитку з дзбанка. Я приложив чарку до губ, — ніби кисле молоко, але таке кисле, аж язик деревіє.

— Кумуз, — сказав ласкаво Бурундай, як побачив, що я скривився.

Кумуз! Цеж ніщо інше як славний кумис, кобиляче молоко! Пригадую собі добре з історії, що й князя Данила татари частували тим кумисом... Попробував я знову, але не міг проковтнути цього напитку. Андрійко також тримав чарку в руках; видно, і йому не смакувало.

Бурундай усміхнувся згірдливо й дав приказ татаринові; за хвилину той приніс нам звичайного

молока. Ми винили зо смаком, а закусити якоюсь паляницею, що нам подали татари.

Посиділи ще трохи мовчки, потім хан устав і сказав якийсь привіт татарам; ці йому відповіли хором. Нам приказав іти за собою. Я взяв палицю й наплечник, і ми пішли. Перейшли між шатрами, біля одного Бурундай спинився і казав нам туди увійти, а сам пішов дальше.

Біля входу до шатра зустрів нас низьким поклоном старий татарин. Кланяється в пояс, а руки витягнув перед себе. Шатро було освітлене слабим світлом котика, що плавав у посудині з олієм. Розглянулися довкола. Шатро вистелене килимами, на землі два леговища з подушками й килимами, на низькім столику срібні тарілки й дзбанки. Саме шатро зо шкір, але підбите якоюсь матерією. Видно, це житло призначене для визначних людей. Ми в почестях у хана!

Старий татарин почав говорити до нас ломаною мовою:

— Мала юнак, велика розум! Показати жива вогонь! Хан весела, хан любить чародій! Юнак спати спокійно! Бурундай велика хан, юнак його син! Массуді—раб сторожа юнак!

Я дорозумівся з цього баґакання, що татари вважають мене чарівником, що Бурундай полюбив мене як сина, — що можемо спати безпечно, цей сторож Массуді буде нас сплюнувати. Ну, добре, — минула перша небезпека, переспимося, завтра будемо думати, що дальше робити. Полягали ми на свою постіль і відразу заснули камяним сном.

Але спали недовго. Збудили нас якісь крики. Я зірвався напів-непритомний; Андрійко шепнув мені:

— Хтось добивається до нас, хоче знамі говорити, а наш сторож його не пускає.

За хвилину відхилилася завіса шатра, увійшов Массуді з світлом, поклонився і сказав.

— Біда, нещастя! Половчанин мати син... Син за-

бити руку... Рука кров, рука боліти... Половчанин просити велика чародій... Юнак лікувати його сина.

Я зрозумів відразу: якійсь половчанин просить ратувати його сина, що розбив собі руку. Гарна історія: уважають мене не лише чародієм, але й лікарем! Якіж біdnі, темні люди. Але половчанин уже також увійшов до шатра, кинувся мені до ніг і благав:

— Поможи, поможи!

Я рішився. Перейшов недавно самаританський курс, якось може зумію перевязати рану. Я сказав:

— Добре, піду!

Але тут наш старий Массуді почав протестувати:

— Дорога далека, ніч темна! Массуді раб стара! Массуді боліти нога!

Та ми не вважали на крики старого, взяли наші клунки й пішли з шатра. Старий поикандібав за нами, ойкаючи й нарікаючи.

Ніч була темна, тільки десять-не-десет зза хмари виглядала зірка. Ей, колиби так повелося в темну нічку десять скочити в бік і втікти від татар, думав я! У цій темряві не віднайшлиб нас легко. Треба шукати нагоди... Ми йшли поміж шатра, опісля полем біля коней. Усі татари спали, тільки десять далеко непрекликувалися сторожі.

Половчанин новів нас над ріку. Там паслися коні, а під деревом стояло невелике шатро. Відно половчанин був татарським настухом. Він відкрив шатро і я почув іплач дитини. Половчанин посвітив: на землі, на простеленій шкірі лежав невеликий хлончина. Батько показав мені його руку. Рука була скривавлена й запухла в лікті; хлонець мабуть упав, звихнув собі руку й здер шкіру. Я промовив до хлончика, успокоїв його, казав дати собі води, перемив рану й обережно дотикав її всюди. Мені

здавалося, що кості не на своєму місці: я обережно зітягнув руку, щоб кістя увійшла на своє місце. На курсі вчили мене, як робити такі прості операції. Хлонець крикнув странно й почав плакати; але за хвилину засноковівся, відно йому полекила — операція вдалася. Я запустив рани трохи йодиною, що на птастя мав при собі, та обвязав руку сильно хустиною. Хлонець почав дрімати й за хвилию заснув.

Батько приступив до мене й став дякувати:

— Ти вратував мені дитину! Ти великий лікар! Жадай, що хочеш, все зроблю для тебе!

Поки я відловів, Андрій приступив до половчанина й сказав пошепенки:

— Поможи нам утікти від татар!

Половчанин здригнувся, подумав і відловів:

— Це нелегка річ, але попробую. Я не татарин, ненавиджу татар. Вони розбили половецьку орду й зробили нас своїми рабами. Я служу їм поневолі, таї допоможу вам в утечі! Коби тільки не пробудився ваш сторож.

Тепер щойно пригадав я собі, що ми під ошікою: де ж то наш Массуді? Він звинувся мов інес у клубок і спав біля шатра, спав так гарно на свіжому повітрі, аж хронів.

— Ходіть скоро, я проведу вас до човна.

Ми перейшли кільканадцять кроків здовж річки, потім увійшли між лози. При березі стояв човен.

— Сідайте і втікайте щосили на другий беріг. А їдьте тихенько, щоб не почули вас татарські сторожі й не почали стріляти з луків. На тамтім бої будете безнечні, бо татари човнів не мають.

Ми стиснули руку нашого спасителя і помчали рікою. Я був добрий гребець, нераз веславав, — але Андрій орудував веслом ще краще й човен мчав стрілою, а так тихенько, що ні голосу не було чути.

Ріка була неширова й ми півдюк опинилися на другому боці. Вискочили, витягнули човен і сховали його в очереті, щоб його ніхто не завважив і не відшукав.

— Ось ми знову на волі! Таки втікли ворогам! Ми вже безпечні! — шептав тихцем Андрій. — Не

будуть знати, де ми ділися! Будуть нас шукати до кінця світа! Ех, якби їм встретнути ще яку штуку! Можеб ти відумав які чари, щоб їх наполохати?!

— Штуку... наполохати? Чекай, подумаю. Вже маю!

Я розвязав свій наплечник і витягнув коробку з штучними вогнями.

— Знову зробили живий огонь! — сказав Андрійко, і в його очах виднів переляк. — Правду сказати, і я трохи боюся тих світлів, це щось несамовите!

Але я не слухав. У коробці мав три ракети, — рінинвся їх пустити на другий бік татарам на прощання. Підпалив одну, появився вогник і з шумом прегарна зелена куля луком полетіла на другий бік ріки; трісла по дорозі, розсипалася в тисячі іскор і загасла. У татарському таборі заіржали коні, тут і там піднялися крики. Я пустив другу ракету — полетіла синя куля і по дорозі перемінилася в предивного вужа, потім знову іскрами обсипала татарський табор. Третя ракета дала найкраще видовище: вилетіли з неї три червоні кулі, із шумом тріскали одна по одній і освітили татар наче загравою пожежі.

— Чудово, прегарно! — кликав Андрійко й аж пілескав у руки з радості.

Але я звертав увагу на що інше.

У татарськім таборі счинився неподеський крик: коні, верблюди, люди — все кинулося до божевільної втечі. Ми були безпечні, — татари не відважяться перейти на другий бік ріки, звідки спадають на них такі „чари“...

14.

У лісовій оселі.

Від річки пішли ми в ліс. Поволі розвиднювалося і ми знайшли якусь лісову стежку. Андрійко цілий час сміявся і балакав, заедно нагадував щось з нашої утечі.

— А знаєш, твої вогні вирятували життя нашому сторожеві й половчанинові. Татари певно вбилиб їх, а тепер вони якось вирятуються. Массуді скаже: мала юнак, велика чародій зробити огнена віз і поїхати на небо, і звідти кидати кулі на татарин, і буде присягатися, що все те бачив. Але собі подумає: я стара чоловік, але дурна, я дати утекти тим хитрим шташкам.

Ми реготалися і йшли дальше лісом. Світало, було холодно; але мряка падала до долу; заповідався гарний день. Зупунилися над якоюсь річкою, що розливалася в широкий став. По другім боці річки на високому березі серед ліса стояла хата. Андрійко став гукати:

— Гей, є там хто, перевезіть нас!

З хати вийшов сивий старий дідусь, за ним бабуся. Знати було, що дивуються, що зайшли до них якісь гості, — довго стояли нерухомо, мов оставили. Але Андрій гукав дальше й дідусь якось прочуняв. Закликав на когось із хати вийшов нарубок, зійшов над ріку й за хвилину причалив до нас чов-

Мітальня української молоді
“МОЛОДА ПРОСВІТА”
ім. Митр. А. Шептицького
Філаделфія — 23-а і Бравн 73-я.

ном. Був це високий хлопчице, але глядів на нас дико, немов наполоханий.

— Чого так дивицяся, бойніся нас? Ми не татари, ми свої! — сказав весело Андрій.

Парубкові ліпце розяснилося й почав говорити, — але замість мови почули ми гострі, неприємні звуки; парубок був немова. Він неревіз нас на другий бік.

Дідусь і бабуся вийшли проти нас, раді, веселі й стали нас вітати.

— Вітаїте, гості далекі, сторонські.

Звідки ви до нас ионали? Вже цілий рік ніякого гостя не було в нас, — іще того року літом зайшов до нас один ловець, а потім не бачили ми нікого. Живемо собі отут самі вдвоє з осьтим немовою, на остріві, серед вод і болот і ніхто нас не відвідує. Ходіть, гості любі, спічніть, поснідайте.

Мило й гарно було в цій самотній оселі. Довкола стояв старий темний ліс, але при хаті був садок і город, — знати було, що старенъкі розвели господарство. Серед саду на деревах були розміщені старосвіські вулики, пороблені з видовбаних колод. Між кущами щось зашелестіло, виліз звідти заєць, став на задні лапки й почав нам приглядатися; ми прийшли дух, але заєць не злякався, прискаяв нам до ніг і смокійно підскубував собі травичку.

— Присвоїли зайця! — зачудувано сказав Андрій.

— О так, у нас всяка звіріна присвоєна! — сказала бабуся, а дідусь свистнув протяжно.

З сіножаті прилетів бузько, заточив коло в повітрі, осів перед хатою й новагом підійшов до діда. Той витягнув щось зза пояса й кинув до бузька, а штака зручно вхопила ці ласонці дзюбом.

У тій хвилині з ліса почувся тупіт і серед дерев показався великий олень з прегарними рогами. Дід підійшов до нього й поклонав його по ший; ве-

личавий звір похилив голову до пестоців. За оленем прибігла серна з двома малими сернятами; з дерева скочила вивірка й скочила бабусі на шию. На дереві з'явилася сорока й заглядала ікава, неначе на щось чекала.

— Цілий звіринець! — сказав я до стареньких.

А вони пестили звірята й веселі, усміхнені казали:

— А з кимже нам жити в цій пустелі? Адже ж звірі найвірніші приятелі.

Старенькі приймали нас гостинно, дали нам молока, печених налянниць, меду, яблук, — заохочували нас і припропищували. Ми їхні й оновідали старим нашім пригодам, старенькі охкали й не хотіли вірити, що справді татари так близько.

— До нас вони не зайдуть. Ми тут безпечні; довкола води й болота.

Ми розпиталися про дорогу до Бужська. Показалося, що дорога недалека:

— Як вийдете зараз, то будете ще перед полуднем в Бужську.

Я мимохіть витягнув з кишень годинник і поглянув, котра година; — була сьома рано. Вчора наскрутив його в полуслоне.

— Що це, що це таке? — запитався зачудуваний Андрійко, а старенькі аж роти відкрили з дива.

Мусів показати їм свій хронометр, пояснив, як міг, як він уладжений і до чого служить. Але старі не могли зрозуміти, якось спохмуріли, стали глядіти на мене неначе з підозрінням. Також Андрійко задумався і споважнів. Наробив я собі клопоту тим годинником.

Але з біди вибавив мене заєць. Він так смішно став на лапи, а потім перекинувся, що всі стали сміятися і веселість вернулася між нас. Ми обидва відпочали трохи, потім розпрощалися з господарями.

— Як звати вас? — запитав я старого.

— Кудерявчикі — сказав він, — так мій рід здався, так і нашу оселю називають.. *

Довго я буду згадувати цю хатину серед лісу, так там було мило й спокійно, неначе в якісь зачарованій країні.

15.

Як скінчився мій сон.

Нас провів немова й показав, куди вийти з болот і мочарів. Кудерявичі справді були неначе на острові,— тільки вузька, незамітна стежина вела між ставицями й багнами. Врешті ми вийшли на широку, суху дорогу й попрямували нею до Бужська.

Біля полуудня побачили здалека розкинену оселю. З вищого місця над рікою світили білі стіни города. Ми зраділи, що вже близька наша ціль, бо добре змучилися швидкою ходою.

Але показалося, що до города дістатися нелегко. На перенікоді стала нам ріка, куди дійшла наша дорога. Моста не було й прийшлося нам довго стояти, гукати, накликувати. Врешті приїхав якийсь чоловік човном. Почав нас розпитувати, звідки ми, чого, куди, — ми все розказали, але він відповів, що нас не перевезе: князь заборонив чужих пускати до города.

— Алеж, чоловіче, ми не чужі, ми свої, веземо важні вісті для князя, мусиш нас пустити.

— Не цицу, пройдисвіти ви непевні, хто вас там знає.

Переконували його, просили, сварились, — туній чоловяга не хотів нас і слухати. Так втратили ми годину, булиб ще довше чекали, але на щастя приїхав якийсь боярин; ми вияснили йому все й він забрав

нас з собою. Даліше переправлялися ми ще в трьох місцях, — Бужськ лежав серед річок і болот і в тім була його сила, ніякий ворог не міг до нього пере-дістатися.

— Нехай би татари попробували зайти під Бужськ, наші вистрілялиби їх як качок! — казав Андрійко. — Ой, як я вже хотівби стріляти, а той поганий Бурундай забрав мені мій лук!

Увійшли врениті до города. На просторій площі побачили чудовий вид. В рядах стояло там військо. Один поруч одного стояли лицарі в залізних панцирях, у шоломах, що світили на сонці; кожний праву руку спер на довгий спис, на лівій тримав щита. Мов залізна стіна стояли вони посередині города.

Перед ними на підвищенні біля якогось великого будинку сидів поважний мужчина з довгою бородою, також у близькій зброй. Він устав з місця й став промовляти.

— Це князь Данило! — радісно скрикнув Андрій.

А мені аж серце забило, — дочекався цієї радісної хвилини, що побачив великого володаря галицької землі!

Князь говорив і слова його долітали до нас.

— Браття й дружино! Безбожні татари напали на нашу землю, ницьать городи й села наші, беруть людей у неволю. Чи ж будемо чекати, аж уся країна наша стане руїною? Чи дозволимо поганам панувати над нами? Підемо на стрічу ворогам і або визволимо землю нашу або вмремо зо славою! Насталіть серця ваші завзяттям і йдіть у бій!

Все військо гукнуло:

— Поляжемо за тебе, князю, і за землю нашу!

І всі вдарили іцитами один об одного, аж пішов брязкіт далеко мов громовиця. Вояки поспішно пішли сідлати коней.

Я аж тремтів від зворушення. Бачивже я славне військо наше, тих лицарів, що клали свої голови в боротьбі з степовим ворогом, за долю української держави.

Боярин, що провадив нас, підійшов до князя й сказав йому кілька слів.

— Є вісті зо Львова, — скрикнув князь, — давайте їх сюди!

Ми підступили ближче.

— Хто ви, хлопці? — запитався Данило.

— Я Андрій Лучник, син княжого стрільця Михайла Суличича!

— Син Суличича? Знаю твого батька, це хороший вояк. А ти, хлопче, що за один? — звернувся до мене.

— Юрко Козак, товариш Андрія — сказав я тримючим голосом.

— Дивно ти зодягнений, по німецьки... Але кажіть, хлопці, що принесли зі Львова.

Андрійко почав оповідати про напад татар на Львів, про бій з ними й відступ татарського війська про нашу мандрівку, побут між татарами й напутні втечу. З великою увагою слухали всього князь і бояри, а нераз сміялися весело, бо Андрійко оповідав усе дуже смішно. Але найбільше їх здивувало оповідання про те, які штуки показував я татарам і як налякав їх вогнями.

— Покажеш колись нам, як ти робив ці штуки, —
сказав князь. Татари також деколи стріляють живим
огнем, а ми ніяк не можемо дійти, як вони це роблять.
Ти нам поможеш.

Я збентежився дуже: правду сказати, я не маю поняття, як роблять ракети. Як я собі пораджув?

Тимчасом наше лицарство повсідало вже на коні й уставилося на площі в рядці, готове до походу.

Князь підійшов до війська й промовив так:

— Дістали ми вісті зо Львова: татари напали на город, але наці розбили орду й узяли багато здобичі. Такі вісті принесли ці два хлопці, Андрій Лучник і Юрко Козак. По дорозі попали у татарський полон, але хитроцьми добулися з неволі й прийшли до нас. Таких хоробрих хлопців треба нам у війську: я беру їх до моєї прибічної дружини, виростуть з них славні лицарі!

Князь дав знак рукою. Сурмачі підняли в гору труби, заграли боєву мельодію. Голос пішов далеко, до самих хмар.

У тій хвилині я пробудився. Сидів я при столі, передо мною лежала історія, відкрита на портреті Данила. Чи на яві пережив я те все, чи справді ман-

дрував по землях давньої могутньої Української Держави? Чи сон це був, чи дійсність?

На жаль тільки сон, але гарний сон, — шкода, що так скоро скінчився.

